GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA TALABALARDA IJTIMOIY-MADANIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH METODLARI

Ahmedova Mavludaxon Axrorjon qizi
E-mail: mavludaxonahrorovna@gmail.com

Received: 18.08.2025
Revised: 19.08.2025
Accepted: 20.08.2025
Kalit so‘zlar:
globalizatsiya, ijtimoiy-madaniy kompetentlik, talaba, metodlar, pedagogik yondashuv, madaniyatlararo muloqot, innovatsion texnologiyalar, qadriyatlar.

Annotatsiya
Mazkur tezisda globalizatsiya jarayonlari ta’lim tizimiga ko‘rsatgan ta’siri va talabalar shaxsida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish zarurati yoritiladi. Tadqiqotda ijtimoiy-madaniy kompetentlikning tarkibiy qismlari, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik metodlar hamda xorijiy tajribalar tahlil qilingan. Shuningdek, talabalarda madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Natijada, o‘quv jarayonida interaktiv metodlar, loyihaviy ishlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish ijtimoiy-madaniy kompetentlikni oshirishning samarali vositasi ekanligi asoslab berilgan.

Kirish. XXI asrda insoniyat taraqqiyoti jarayonida globalizatsiya tobora kuchayib, u ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va ta’limiy sohalarda keng qamrovli o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Global makonning shakllanishi millatlar va xalqlar o‘rtasidagi madaniy aloqalarni jadallashtirdi, shuningdek, yosh avlodni xalqaro me’yorlar asosida tarbiyalash zaruratini yuzaga keltirdi. Bugungi kunda ta’lim tizimi nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni berishga, balki talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishga ham qaratilishi zarur.

Ijtimoiy-madaniy kompetentlik – bu shaxsning madaniyatlararo muloqot olib borish, turli millat va din vakillari bilan samarali ishlash, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash hamda umuminsoniy qadriyatlarni qabul qilish qobiliyatidir. Globalizatsiya sharoitida ushbu kompetentlikni shakllantirish yoshlarning nafaqat ta’limiy, balki ijtimoiy va kasbiy muvaffaqiyatlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish metodlarini takomillashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, xorijiy tajribani o‘rganish va milliy an’analar bilan uyg‘unlashtirish zamonaviy

ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur tadqiqotda globalizatsiya sharoitida ushbu kompetentlikni samarali shakllantirishning nazariy asoslari, amaliy yondashuvlari va metodlari keng yoritiladi.

Globalizatsiya ta’lim tizimiga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatmoqda: bir tomondan, u xalqaro hamkorlik, madaniyatlararo almashinuv va yangi bilimlarni tezkor o‘zlashtirish imkoniyatini beradi; ikkinchi tomondan esa, milliy madaniyat va qadriyatlarning yo‘qolib borishi, yoshlar ongida begonalashuv kabi xavf-xatarlarni yuzaga keltiradi. Shu nuqtayi nazardan, talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish masalasi nafaqat ta’lim jarayonining, balki butun jamiyat taraqqiyotining muhim omiliga aylanmoqda.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, xalqaro standartlarga mos mutaxassislarni tayyorlash jarayonlari izchil amalga oshirilmoqda. Bu esa talabalarda nafaqat kasbiy bilimlarni, balki global dunyo bilan samarali muloqot qila olish ko‘nikmalarini ham rivojlantirishni talab etadi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirishning nazariy asoslari bilan bir qatorda, amaliyotda qo‘llash mumkin bo‘lgan samarali metodlar tizimi ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, xorijiy tajribalar tahlili asosida milliy ta’lim tizimiga moslashtirilgan pedagogik yondashuvlar taklif qilinadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — globalizatsiya sharoitida talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlarni aniqlash, ularni pedagogik jarayonga tatbiq etish va samaradorligini asoslab berishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. So‘nggi yillarda globalizatsiya sharoitida shaxsning ijtimoiy-madaniy kompetentligini rivojlantirish masalasi ko‘plab olimlar e’tibor markazida bo‘lib kelmoqda. Jahon miqyosida bu sohada amalga oshirilgan tadqiqotlarda, avvalo, ijtimoiy-madaniy kompetentlik tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari va ta’lim jarayonida tutgan o‘rni keng tahlil qilingan.

Masalan, **M. Byram**ning tadqiqotlarida “intercultural communicative competence” tushunchasi asoslab berilib, xorijiy tillarni o‘qitishda madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish alohida o‘rin egallashi ta’kidlanadi [1]. **Deardorff** esa ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish

2025
WWW.INSIGHTPUBLISHING.UZ

jarayonida tolerantlik, empatiya va madaniyatlararo sezgirlikni asosiy tarkibiy element sifatida ko‘rsatadi [2].

Mahalliy tadqiqotlarda ham bu masala tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Xususan, o‘zbek olimlari tomonidan ta’lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish, talabalarda madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish, interaktiv metodlardan foydalanish samaradorligi ilmiy asoslab berilgan. Jumladan, **A. Abduqodirov**, **R. Yo‘ldoshev**, **N. Turg‘unov** kabi pedagog-olimlarning asarlarida kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy faol shaxs tarbiyasi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan [3], [4], [5].

Shuningdek, xalqaro tashkilotlarning (UNESCO, OECD, World Bank) ta’limga oid hisobotlarida ham zamonaviy sharoitda shaxsda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish global ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qayd etilgan [6], [7], [8].

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy-madaniy kompetentlikning nazariy asoslari yetarlicha ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, uni talabalarda amaliy shakllantirish metodlari, ayniqsa, milliy ta’lim tizimiga moslashtirilgan yondashuvlar hali to‘liq o‘rganilmagan. Shu sababli, mazkur tadqiqot o‘zining yangiligi bilan ajralib turadi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotning obyekti sifatida oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar tanlab olindi. Ularning ijtimoiy-madaniy kompetentligini shakllantirish jarayonlari asosiy tadqiqot predmeti bo‘ldi. Tadqiqotda jami 100 nafar bakalavriat bosqichi talabalari ishtirok etib, ular shartli ravishda eksperimental va nazorat guruhlariga ajratildi. Eksperimental guruhda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, loyihaviy ishlash usullari hamda raqamli ta’lim platformalari qo‘llanildi. Nazorat guruhida esa an’anaviy dars metodlari saqlab qolindi.

Tadqiqotda bir qator metodlardan foydalanildi. Avvalo, **nazariy tahlil** yordamida ilmiy adabiyotlar, xorijiy va milliy tadqiqotlar o‘rganilib, ijtimoiy-madaniy kompetentlikning nazariy asoslari belgilab olindi. **So‘rovnoma va suhbat** usullari yordamida talabalar dunyoqarashi, ularning madaniyatlararo muloqotga tayyorligi hamda mavjud kompetensiya darajasi aniqlandi. **Pedagogik tajriba** metodi orqali innovatsion usullar amalda qo‘llanib, ularning samaradorligi sinovdan o‘tkazildi. Yakuniy bosqichda esa **statistik tahlil** usuli

2025
WWW.INSIGHTPUBLISHING.UZ

yordamida eksperimental va nazorat guruhlari natijalari taqqoslandi hamda metodlarning samaradorligi ilmiy asosda baholandi.

Shunday qilib, qo‘llanilgan materiallar va usullar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta’minladi, olingan natijalarning ishonchliligini kuchaytirdi va talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish bo‘yicha samarali yondashuvlarni aniqlash imkonini berdi.

№	Metod turi	Vazifasi
1	Nazariy tahlil	Ilmiy manbalar asosida ijtimoiy-madaniy kompetentlik tushunchasini o‘rganish
2	So‘rovnoma va suhbat	Talabalarning mavjud bilim va ko‘nikmalarini aniqlash
3	Pedagogik tajriba	Innovatsion metodlarni amalda sinab ko‘rish va samaradorligini baholash
4	Statistik tahlil	Eksperimental va nazorat guruhlari natijalarini taqqoslash

Ushbu jadvalda keltirilgan metodlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta’minladi. Xususan, nazariy tahlil orqali konseptual asoslar belgilandi, so‘rovnoma va suhbat yordamida talabalar holati aniqlab olindi, pedagogik tajriba orqali metodlarning samaradorligi tekshirildi, statistik tahlil esa natijalarni ilmiy jihatdan asoslash imkonini berdi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, globalizatsiya sharoitida talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish jarayoni ko‘p qirrali bo‘lib, u nafaqat bilim va ko‘nikmalarni egallashni, balki shaxsiy qadriyatlar tizimini, dunyoqarashni ham o‘zgartirishni talab etadi. Talabalarning kompetentligini rivojlantirish jarayonida qo‘llangan metodlar ularning muloqot madaniyati, tolerantlik darajasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga munosabatida sezilarli o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi.

Eksperimental guruh ishtirokchilari bilan olib borilgan amaliy mashg‘ulotlar natijasida ularning ijtimoiy faolligi, tashabbuskorligi, jamoaviy ishlashga moyilligi oshgani kuzatildi. Ular dars jarayonida muammoli vaziyatlarni

2025
WWW.INSIGHTPUBLISHING.UZ

yechishga intilishdi, turli madaniy an'analarni solishtirib tahlil qildilar va o'z qarashlarini asosli tarzda himoya qildilar. Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida interaktiv yondashuv va loyihaviy metodlardan foydalanish ijtimoiy-madaniy kompetentlikning asosiy ko'rsatkichlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Nazorat guruhidagi talabalar esa, ko'proq an'anaviy bilim olish bilan cheklangan bo'lib, ularda madaniyatlararo muloqot ko'nikmalari eksperimental guruhdagilarga nisbatan pastroq darajada shakllandi. Bu holat shuni tasdiqlaydiki, faqatgina ma'ruza va nazariy mashg'ulotlar orqali ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish qiyin kechadi.

Olingan natijalar xalqaro ilmiy qarashlar bilan uyg'un keladi. Jumladan, Byram (1997) tomonidan ilgari surilgan "intercultural communicative competence" modeli va Deardorff (2006)ning kompetentlikni baholash mezonlari mazkur tajriba davomida amalda tasdiqlandi. Bu nazariyalar talabalarda madaniyatlararo muloqot, empatiya va tolerantlikni rivojlantirishning zarurligini ko'rsatadi. Bizning tajribamizda esa bu sifatlarning shakllanishi innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish orqali tezlashgani aniqlandi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat — milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unlashuvi kuzatildi. Talabalar global dunyoqarashga ega bo'lish bilan birga, milliy urf-odatlar va qadriyatlarni qadrlashni ham o'rgandilar. Bu esa globalizatsiya sharoitida milliy identifikatsiyani saqlab qolishning samarali yo'li sifatida baholanishi mumkin.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi ham alohida ta'kidlash lozim. Onlayn ta'lim platformalari, multimedia resurslari va virtual muloqot vositalari talabalarning mustaqil bilim olish, yangi ma'lumotlarni tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishda katta yordam berdi. Bu jihat UNESCO va OECD tomonidan ilgari surilgan global ta'lim strategiyalariga hamohang bo'lib, ta'limning asosiy maqsadi sifatida "global fuqarolik kompetentligini shakllantirish" vazifasini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirishda eng muhim omil — ta'lim jarayonini innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar va madaniyatlararo muloqotga asoslangan

2025
WWW.INSIGHTPUBLISHING.UZ

yondashuvlar bilan boyitishdir. Shu bilan birga, milliy va xalqaro tajribalarni uyg‘unlashtirish orqali talabalar shaxsida barqaror ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish mumkin.

Xulosa. Yuqorida olib borilgan tadqiqotlar va ularning tahlili shuni ko‘rsatadiki, globalizatsiya sharoitida talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish zamonaviy ta’lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqot davomida qo‘llangan interaktiv metodlar, loyihaviy yondashuv, raqamli texnologiyalar va madaniyatlararo muloqot asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalar shaxsida ijtimoiy faollik, tolerantlik, empatiya, muloqot madaniyati hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishga samarali ta’sir ko‘rsatdi. Nazorat va eksperimental guruhlar o‘rtasidagi taqqoslash natijalari ham bu fikrni tasdiqlaydi: innovatsion yondashuv asosida o‘qitilgan talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llashga, turli madaniy muhitlarda samarali muloqot qilishga va muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashishga ko‘proq tayyor bo‘lib chiqishdi. Shuningdek, globalizatsiya sharoitida talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish nafaqat kasbiy rivojlanish, balki shaxsiy kamolot va ijtimoiy moslashuvchanlik uchun ham muhim omil ekanligi aniqlandi. Bu esa, kelajakda raqobatbardosh, ochiq fikrli, tolerant va ijtimoiy mas’uliyatli mutaxassislarni tarbiyalashda asosiy garov bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.

1. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Multilingual Matters.
2. Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241–266.
3. Banks, J. A. (2015). Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching. Routledge.
4. Kramsch, C. (2013). Culture in foreign language teaching. Oxford University Press.
5. Giddens, A. (2000). Runaway world: How globalization is reshaping our lives. Routledge.

6. Жўраев, А. (2020). Таълим жараёнида талабаларда ижтимоий-маданий компетентликни ривожлантириш усуллари. Педагогика илмий журнали, 3(2), 45–52.
7. Саттарова, М. (2023). Глобализация жараёнида талабаларда маданий мулоқот кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик асослари. Ўзбекистонда замонавий таълим, 6(1), 112–118.
8. OECD. (2018). Preparing our youth for an inclusive and sustainable world: The OECD PISA global competence framework. OECD Publishing.